

Csengeri János : Anthologia Latina. Szemelvények a római lyrikus és didaktikus költészetből. Bevezetésekkel és magyarázatokkal. Budapest. Franklin-társulat. 1899. Jeles írók isk. tára: 58. szám. Ára 1 ft. 216 lap.

Nálunk a régi tanterv tette kötelezővé a gymn. V. osztályában a római lyrikusokat, s mondhatni, mindenki megszerette őket. A németek is talán utánunk indultak, midőn legalább magánolvasmányul s szép költői fordításokban (v. ö. Ausgewählte der röm. Elegiker, übers. von Hertzberg u. Teuffel, Stuttgart, 80 pf.; Schulze: Auswahl röm. Elegiker, 3. kiad., Berlin, Weidmann, 2 Mk 40 pf.; Hemme: Auswahl aus Horaz u. den röm. Elegikern, Berlin, Weidm., 2 M. 20 pf.; Jacoby: Anthologie a. d. Elegikern der Römer, 4 Heften, Catull-Tibull-Propertius und Ovid, Lipsce, Teubn.) kiadták őket, s tanítóik újjongó örömmel kirdették lapjaikban, hogy minő kedvvel olvassák az ifjak a római lyrikusokat. Hogy is ne? Jól illenek ezek a lyrai darabok az ifjúkor játsziséghoz, s a szerelemnek meg-megnyilatkozó indulatai is jobb, ha a költészet zománczával fölékesítve jutnak eléje, mint az iskola falain kívül dívó utczai frázisokban, — természetesen a sexualis dolgok kizárásával.

Csakhogy a revideált tanterv véget vetett a római lyrikusok iskolai olvasatásának s csupán Ovidiust tette helyökbe. Azért is majdnem azt kell mondanunk: Csengerinek anthológiája post festa került ki sajtó alól.

Mikor a revideált tanterv megjelent előleges alakjában, Wirth Gyula e folyóiratnak 1899. évi januári füzetében mindjárt kifejezte sajnálkozását a római lyrikusok elejtésén, azóta pedig már többen nyilvánították óhajukat: vajha a lyrikusokat el ne vesztenők! Így maga Csengeri is kifejezte nem rég ebbeli óhaját a kolozsvári tanári körben tartott felolvasásában, mely kivonatossan a középiskolai Tanári Közlönyben volt olvasható. Valóban, mindnyájunk óhaja, hogy Ovidius Metamorphosisai és Fastija helyett vagy mellett a régi módon is szabad legyen tanítani a többi lyrikusokat! Csakhogy mindeddig nem hallottam róla hirt, hogy ilyenemű engedményt kibocsátottak volna a minisztériumból. Fenmarad mindazáltal ama szilárd reményünk, hogy a magyar szabadelvűség itt is győzni fog s szabadjára hagyja a latin nyelv mesterét, hogy választhasson a régi és újabb könyvek között; hisz még az én időmbeli tanítás is megtúrta, hogy akár a Grysar szemelvényeit vagy a Veresséit, akár a Szamosi vagy a Cserny tirocinium poëticumát olvassuk. No meg addig is, míg a revideált tanterv egészen életbe lép, bizvást lehet számolnunk oly könyvvel, melynek magánolvasását az új tanterv is bizonyára ajánlani fogja, a latin nyelv tanítói pedig mindenha kiváló mintáját lelhetik

benne a magyaros észnek, a törzsökös fordításnak, az iskolai tanítás mikéntjének, szóval egész mesterségöknek.¹

Mert mi a latin nyelv tanítójának tiszte? A kitűzőtt íróat olvasatni, azaz lefordíttatni, napnál világosabban megmagyarázni, hogy ekkép év végére készséget nyerjenek deákjai az illető író bármely művének olvasásához. Ám ha valaki nem ezt a czélt tűzi maga elé, hanem egyéb kalandos czélokat szolgál, teszem: illemszabályokat, erkölcsi prédikációkat, az egyház tanításának ókori rudimentumait, vagy épen grammatikai példatárt stb. keresgél az auctorokban: sok mindent elérhet, de az igazi czéltől messze távozik. A fő cél: az író eredeti szövegének, egész gondolatmenetének megértése és lehető élvezete! Ha ennél többre vágyik valaki s pláne hirdeti, hogy elérte egyéb céljait: elismert német tanítók szerint is (a kik pedig több órával rendelkeznek nálunk) csupán port hint mások szemébe.² — Vagy talán lemondjunk az eredeti szövegnek tudásáról és lehetséges élvezetéről a tartalomnak állítólagos behatóbb megértése végett s fordításokkal pótolgassuk az eredetit, miként Gyomlay Gyula dr. ajánlotta a múlt iskolai év alatt tartott előadásában?³ Akkor legjobb, ha kijelentjük ország-világ előtt, hogy lemondunk tanításunknak egyetlen becses eredményéről, mert nincs többé reményünk, hogy az elénk tűzőtt feladatot megoldhassuk. Ilyen formán azt értük el, a mit Csáky miniszter javasolt a görög írók olvastatása terén! S a milyen tájékozatlan közönségünk minékünk van: rögtön hozsannát zeng dicsőítésünkre; hisz ennél kedvesebb tanításmóddal nem is lehetnénk meg deákat, szülőt egyaránt!...

Az ilyen, csupán a tartalmi tudást hangsúlyozó tanításmódnak szomorú eredményeit szemlélem én évről-évre mindjobban, különösen gyöngébb gymnasiumokból kikerülő kispapjainkon, a kik egy-egy latin

¹ A latin irodalmi tanításnak módjára nézve Utasításaink (64. s köv. ll.) mellett hasznos megfigyeléseket tartalmaznak a következő értekezések: Brassai S., Lælius, vagyis hogy kell és hogy nem kell magyarázni az iskolában a latin auctorokat, Kolozsvárt, Steinnél, 50 kr.; Gergye Lénárd, A klassz. írók olvastatása, Közoktatás (heti-lap), 1888. évf.; Danielovics K. beszámolója az értesítők alapján, Tanáregyes. Közl. 1891—2. 728—740. ll. s ugyanezen évben az új, osztrák Utasításoknak a klassz. írók olvastatására vonatkozó része, 318—325. ll. Talpraesett megjegyzéseket tartalmaz Polaschek czikke is: Beiträge zur Unterrichtspraxis in der Philologie (Zeitschrift für die oest. Gymn. 1899 szept. 803—823. ll.).

² V. ö. a Belger-Seyffertj szerkesztésében megjelenő «Berliner Philol. Wochenschrift» cz. lap isk.-könyvi rovatát, melyet Müller Ferencz vezet, s melynek idevágó eredményeit 10 éve olvasom és folyton jegyezgetem.

³ A budapesti tanári körben tartott eme felolvasásnak lefolyta és eredménye eléggé ösmeretes a Tanáregyes. Közlöny tavalyi folyamából.

theologiai leczkének megértése végett 40—50, sőt 100 szónak sem tudják a jelentését, vagy a középkori krónikások s egyházi írók munkáiból is csak nagynehezen tudnak néhány sort tisztességesen megérteni, — persze, mert nincsen már mellettök a kisegítő puska, mely egész gymnasiumi életökön át főfő támaszuk vala.* — Hát arról szóljak-e, hogy napjainkban némely latin tanárok még az alsó osztályok olvasókönyveiben is fennakadnak s kissé fogósabb helyeket már nem tudnak lefordítani segítség nélkül; a felsőbb osztályokban pedig, csupán az ú. n. puskák állván rendelkezésökre, alaposságra vagy önállóságra egyáltalán szert nem tesznek?! Ime tanárképzésünknek egyik nyílt sebe, melyről oktatásügyünk vezetőinek minden áron tenni kell! Mox summa dies aderit: ideoque videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat!

Azért látok én annyi puskát városaink ószeres boltjaiban, ha betévedek hozzájuk; mert nem az iskolában fordítanak le mindent tanítóink a deákokkal, s igen kevésé kéri tőlök számon, hanem egyszerűen feladják a következő leczkét; hisz számítnak rá, hogy a fordítások majd pótolják az iskolai munkát. Év végén aztán eladják őket deákjaink a boltosoknak olyan állapotban, a mely ékesszóló bizonyíték arra, mennyi csalást úztek velök.

Szerintem azonban csak az a becsületes tanítás, mely az ösmeretlen szavakat már az iskolában följegyezteti, az egész feladandó részlet már előre lefordítja közösen az iskolában s a vonatkozásokat is földeríti, hogy aztán otthon csupán az ismétlés munkája várjon a deákra. És csak akkor adok deákjainknak önálló munkát, mikor a reálék összefoglalásával vesződöm az iskolában, vagyis mikor már bizhatom, hogy némi útbagazítás s az ösmeretlen szavak följegyzése után a maguk erejéből is könnyen elvégzik a fordítást. Ugyanis czélul tűzöm magam elé, hogy deákom ne legyen kénytelen pénzt adni fordításokért s mindenféle drága pótlék-könyvekért, hanem miattam akárcsak olcsó szövege legyen:

* Sohasem felejttem el azt az esetet, mely 7-ik osztályos koromban Szombathelyen esett meg a nyelvi csoport évvégi vizsgálatán 1881-ben. Egy ifjú került közénk a 7-ikre, míg a többi hat osztályt egy protestans gymnasiumban végezte. Oly gyarló volt az alapja a latinból, hogy állandóan azt kellett tájaroznia, s mégis meg *kell*t buknia a maga ítélete szerint is. Házi tanítója is volt, de minden fáradozása kevésnek bizonyult. Szorgalmáért mégis megkegyelmeztek volna néki, ha a vizsgálaton türhető feleletet tudott volna adni. Felhítták, s a Sestiusért mondott beszédből kellett fordítania. Gyönyörűen sikerült neki a fordítás, melyet írott fordításunkból magolt be; ámde midőn kérdezte tanítónk: melyik másik helyet fordította így vagy amúgy: olyat mondott, a miből kitünt, hogy nem is a Sestius-féle beszéd van kezében, hanem az egyik Catilina-féle. Megjegyzem, hogy ez, immár megboldogult tanuló társunk nem volt tehetségtelen egyén.

mégis boldoguljon! Ezzel utánzom a mathematika hivatásos tanítóit, a kikkél jóra való deák alig készül otthon, legfőlebb egy-egy példát old meg.

Nem akarom azonban ajánlott eljárásommal elejét venni a jó jegyzetes kiadások használatának sem. Azon deákoknak, a kik jómódúak vagy a közepes színvonalon alul állanak, vagy kevésbbé tudnak figyelni az iskolában s az otthoni tüzetes tanulás nélkül nem tudnak ellenni; minthogy gyarló előképzettségűek s akárminő oknál fogva nincs alapjuk: az ilyenek sokat helyre pótolhatnak a jegyzetes kiadásokból, a melyek a tanítói praxis szüleményei lévén, a mi viszonyaink között szükségképen a tanároknak is hasznára óhajtanak lenni. Mert valljuk meg őszintén: kevés olyan gymnasiumi tanár van e hazában, a ki iskolai magyarázatos auctora mellett nagyobb kiadásokat is forgatna. Ezzel az állapottal tehát számolnunk kell. Ily alapon aztán én is a' mondó vagyok, hogy egy-egy derék magyarázatos kiadásnak nagy mívelő hatása lehet tanárainkra, tanítványainkra egyaránt, mert minden olvasgatója bő hasznát látja.

Csengeri jól felfogta főnnebb vázolt fogyatkozásainkat s magyarázatos kiadásaiiban eddigelé annyi tudományos anyagot tett közkincsévé, hogy mindenki csak hálával gondolhat fáradozásaira. Munkáiban nem feledkezett meg arról, a mit Beöthy mond iskolai magyar irodalomtörténetének előszavában: hogy a ki tanulók kezébe szánt munkába fog, emlékezzék meg róla, mit mond Eötvös József a *mit és hogyan* viszonyáról. Csengeri érti talán legjobban class.-philologusaink közt, miként lehet megnemzetesíteni a római vagy görög klasszikusokat, vagyis hozzánk, magyarokhoz, közelebb hozni s szinte a magunk írói közé avatni. Ugyanis a mely író kezébe vesz, az megelevenül a keze között: élő egyénné lesz, a kit megszeretünk és sohasem felejtünk. Fordításai, útbaigazításai, felvilágosító megjegyzései, irodalmi párvonalas idézetei oly üdék, oly fejbemászók, hogy ki nem lehet őket törölni az emlékezetből egyszeri hallás után sem. A mely deák egyszer hallotta tőlünk, úgy megjegyzi őket, mint a magyar irodalom vagy történelem lelkesítő ígét rátermett tanító szájából. Nem is hiszem, hogy Szarvas Gábor (tirocinium prosaicum, Phædrus) óta valamely jegyzetes kiadó emlékezetesebbé, vonzóbbá tudta volna tenni a klasszikus írókat, mint Csengeri.

Az ő jegyzetes kiadványai előkészítik, kísérik és összefoglalják az iskolai tanítást. Ideális feladatot is teljesítenek, mert a tanár ügyetlenségét, feledékenységét, gyarló ösmereteit is kísérik a hinárból. Szolgálják, a mennyire csak lehet, a tudományt s a tanítás módszerét is, s mondhatni, az egész iskolai munkának hiv mássai. Mondanak továbbá olyasmit, a mit a tanár nem szokott betanulásra kitűzni. Sőt olyat is közölnek, a mi a tanítókat további gondolkodásra serkenti.

Commentariusai világosak, szabatosak, de nem hidegen előkelők. Formájok nem törvényezikkelyes vagy dogmaszerű, hanem az iskolai érdekesb magyarázatokhoz hasonló. — Bevezetései a szaktudományt csupán érintik, de leszűrt vivmányait híven közlik, csakhogy nem száraz tudakossággal, hanem érthetően, valamint lelkes és meleg hangon, hogy az írókat megkedveltessék, vonatkozásait és fontosságát megértessék. — Az egyes darabok vagy részletek áthidalásai ügyesek, összefoglalásai és parallélai meggyőzők, mert találók, igazak, az illető klasszikus íróknak mély átértéséből fakadnak s szinte önkéntelenül folynak belőle. — Életrajzai nem szüksézuak, de azért nem is mértföldnyi hosszúak; tartalmilag pedig mintaszerű összefoglalások s megérdemelnék, hogy valamelyik általános érdekű havi lap közölné őket érdekkeltés végett.

Ki is volt nálunk alkalmasabb ember Catullus, Tibullus és Propertius tolmácsolására, mint Csengeri, a ki e három szerelmi költőt oly fordításban, Propertiust pedig azonfölül olyan latin szöveggel is ajándékozta nemzetünknek, a melyre büszke lehetne bármely nyugati nemzet. Csodálatos is, hogy ennyi ideig várt a latin lyrikusok iskolai kiadásával, a mikor már meglehet, hogy a későn érkezők sorsa vár könyvére; holott neki kellett volna elsőnek lenni abban, hogy a tőle népszerűsített írókat az iskola számára is hozzáférhetőkké tegye. Ekkép rajta is beteljesedett a: *sic vos non vobis*...

Jelen könyve azt a módszert mutatja, melyet egykori működése helyén, a gyakorló főgymnasiumban érvényesítenek (v. ö. Kiáltossy Józseftől: Latin lyrikusok tárgyalása az 5. o. gyak. főgymn. progr. 1884/5.), s melyet Csengerinek bármely írata vagy felolvasása élénken visszatükröz. Épen azért részben csodálom, hogy Horatiusnak politikai ódáit jobban ki nem aknázták, a melyeket a Kármán-féle Theoreticumok ajánlva ajánlanak az 5. osztályban tanult római császárkornak illusztrálása végett (l. ugyanerről még: Altenburg, Winke zur Schulauslegung des Horaz, Lehrproben u. Lehrgänge, 1893 aug., 36. Heft, 23—50. ll.). Ovidiusból is több részletet vehetett volna föl a végből, hogy biztosítsa könyvének sorsát az új tanterv számára is. Ámde először közli iskolai könyvben Laberiusnak híres prologusát, melyet Thewrewk Emil emelt ki nálunk az ösmeretlenség homályából. Martialisból azonban semmit sem vett föl, pedig Thewrewk az ő epigrammaival kapcsolatban tárgyalja az egyetemen a római régiségeket, — s nem ok nélkül. Ugyanis ha a latin tanításnak az a célja, hogy az írók szolgáltatta adatok alapján alakítsuk ki az ifjak lelkében a római világnak képét: akkor első sorban azon írókat kell erre a célra kiaknánunk, a kiknél legtöbb efféle tanuság található. S uti figura docet, épen ilyen író Martialis. Azért is föl nem érhetem eszemmel, hogyan hirdetheti Csengeri oly fennen az előszavában, hogy a maga részéről Martialis epigrammáinak olvasását teljesen

igazolatlannak tartja főleg a klasszikusok tanításában is annyira szükséges tárgyi concentratio szempontjából. Szerintem meg épen a concentratio elve kívánja meg, hogy Martialisból is merítsünk adatokat annak a képnek megszerzetése végett, mely latin tanításunknak vég-czélja. Mert csak nem gondolhatja senki, hogy Nepos görög vezérei vagy Curtius Sándor-históriái nyújtják majd számunkra a rómaiak nyilvános és magánéletéhez szükséges képrészleteket? Tehát vagy Csengeri, vagy én nem tudom, hogy kell érteni a latin tanításban a concentratio elvét. És ha hibásan tudom: kész vagyok kijelenteni, hogy eddigelé teljesen téves felfogásban leledzettem a klasszikusok tanításának czélja felől.

Egyébként az egyes költemények teljességökben vannak bemutatva, a hatás, situatio, hangulat, személyek szerint megvilágítva s a mi fő: zamatos fordításra vezető jegyzetekkel ellátva. Csengerinél a költők szinte megszólalnak, de nem azért, hogy pædagogiai eszméket s gondolatforgácsokat hintsenek meddő fők és kiszáradt lelkek számára; — hisz nem azért írták műveiket, hogy kedvelt rendszereket szolgáljanak, hanem hogy gyönyörködtessenek, mi pedig élvezzük őket önmagukért.

Cs. könyvéről néhány, alig észrevehető porszemet letörült már Veress Ignác (Philol. Közl. 1899. 537—542. ll.); nekem már nem maradt semmi motozni való benne. — Száz szó mint egy: olyan kézikönyv, mely szerető gonddal készült; méltó tehát mindnyájunk el-ösmerésére. Az árát azonban drágállom.

BÓDISS JUSZTIN.

Római világ. Emlékkönyv a magyar tanárok olaszországi tanulmányútajáról (1894. aug. 22. — szept. 17.). Csengeri János és Geréb József közreműködével szerkesztette *Pasteiner Gyula*. 121 képpel. Budapest. Athenaeum. Ára 2 frt 50 kr. 336 lap.

Egy kis bevezetéssel kell untatnom a szíves olvasót, mielőtt a főt czímezett emlékműnek ösmertetésébe bocsátkozom.

A magyar kir. közokt. minisztérium már a harmadik könyvet ereszti szárnyra iskoláink nagyobb hasznára, hogy ráirányozza a méltó érdeklődést azon országokra, a melyeknek műveltségén épült föl a későbbi századok kulturája. A felejthetetlen és szép sikerű görög útra mindjárt következett a római zarándoklat, majd meg az egyiptomi út. A görögországi utazásnak elkészült az emléke, utána azonban előbb jött az egyiptomi s csak végül a római baedeker — az utazás megtörténte után öt év múlva. Ennek az oka abban keresendő, hogy több egyén egyáltalán nem készítette el, vagy csak nagykésőn a reá bízott cikket. Ide járult, hogy maga a főszerkesztő a Rómából hozott maláriában szenvedett fél sztentdónél tovább. Mert nagyon rossz időt választottak utasaink a